

О НЕКИМ ПИТАЊИМА ПАТОЛОГИЈЕ КЊИГЕ

Проблеми патологије (свијета) књиге очитују се на различитим нивоима. На најапстрактнијој равни у питању је мјесто које књизи одређује тренутни статус хуманистичких наука, на основној равни у питању је статус књиге у библиотекарству, а на најконкретнијој однос књижничар-књига. На свим нивоима намеће се исто (реторичко) питање – ко још мари за књигу? И поред закона, правилника и систематизација радних мјеста у којима се налазе и конкретизовани задаци бриге за књигу, однос библиотекара према књизи је однос према „публикацији” као библиографској јединици. „Тијелом” књиге библиотекари се не баве. У том смислу природнија је веза књига-књижничар. Но, проблем ту постаје још већи. Посљедње генерације школованих књижничара, образованих, обучених и васпитаних да за књигу маре, одлазе у пензију ових година. И онда на располагању остаје кадар који, на свим нивоима, од најмање до највише образованих, нема готово никаквих додирних тачака са овом проблематиком. Када се томе дода чињеница да у 51 народној библиотеци у Републици Српској не ради ниједан конзерватор, постаје јасно да се овај проблем мора рјешавати измјеном програма за полагање стручног испита у библиотечко-информационој дјелатности. У овом раду предочићемо приједлог сврсисходног програма стручног испита који поред тога што прати законску регулативу у смислу обавеза које прописује, прати и науку о књизи – парадигматски, теоријски и термилошки. Намјера оваквог концепта предмета била би да кандидатима пружи основна знања о књизи и основне вјештине у раду с књигом. У најкраћем – да предочи шта (и каква) је књига, како се чува и рукује њоме.

Кључне ријечи: патологија књиге, заштита књиге, руковање књигом, програм стручног испита

* vanja.smulja.nubrs@gmail.com

УВОД

Књига као феномен предмет је проучавања, промишљања и изражавања и у религији и у науци и у умјетности. У развојној психологији се повлачи паралела између развоја јединке и развоја друштва будући да и појединац и колектив пролазе кроз исте етапе у развоју свијести и изражавању закључака које су стекли, о себи, свијету и свом положају у том свијету. А дјечи и примитивцима, који се налазе на почетку те стазе (само)спознавања, све оно што ми, одрасли припадници модерне цивилизације, раздвајамо на религију, науку и умјетност – чини јединствен покушај да се објасни свијет. И кад год се постави неко такво питање, вриједно трагања за одговором, ако није одговор, књига је бар посредник до њега.

Синтагму „жива књига” најчешће ћемо наћи у теолошким текстовима¹ али и савремена наука о књизи говори такође о богоцентричном поријеклу књиге као медија (Цветкова, 2022) и богоцентричној намјени књиге (Шмуља, 2023). Поред тога, у материјалном смислу, књига је саздана од органске материје. Могли бисмо чак, не само на симболичкој равни, повући аналогије између књиге као човјека и човјека као књиге. Говоримо о анатомији и патологији књиге и о томе како прочитати човјека. Тако књига има тијело: хрбат, главу, лице, леђа... Има и своја обољења, насљедна или стечена. Прва би била генетска одн. конститутивна – она која произилазе из самог материјала од којег је књига саздана, а друга – обољења изазвана хемијским, биолошким или факторима трауме.² А кад је у питању човјек као књига – у питању је много више од колоквијалног израза. Образложење се може предочити на три нивоа. На првом – како књига има омот тако човјек има персону – на њој се, библиографским рјечником речено, налазе сви подаци који човјека представљају. Тачније – које је човјек изабрао да га представљају у очима других. На другом нивоу постоји објективан текст о ономе шта тј. какви јесмо – који се најједноставније речено тиче „читавања” медицинских налаза. На том нивоу су и трагови контекста и искуства који одређују и књигу као артефакт и човјека као човјека. Ријетко се деси да живот

¹ Не треба овдје заборавити ни зачаране, уклете и књиге чини из чаробњачких или хорор филмова.

² Повреде бисмо медицинским рјечником могли дијелити на тешке и лаке – нпр. у односу на то да ли иза њих остаје поцијепана рикна, волантан лист или тек понека „модрица” на листу која је више естетски него функционални проблем.

на њиховим тијелима не испише трагове – од поломљене кичме и заврнутих ушију, преко оштећења изазваних свакаквим катастрофама и штеточинама, све до флека разноврсног поријекла, од хемијског до етичког. На трећем нивоу, генетски, човјек је текст – и то текст који још увијек није растумачен. У Биотехнолошком центру универзитета у Дрездену, развијен је GROVER (Genome Rules Obtained via Extracted Representation), алат који, на принципу великих језичних модела, чита ДНК (Sanabria, M, J. Hirsch & A. R. Poetsch, 2023) и који ће сигурно донијети нова сазнања о томе. До данас је утврђена функција за само 5% хромозома нашег ДНК. За остало још не знамо шта је. Односно шта смо. Већ је застарјела информација да се на четири грама ДНК могу „чувати сви дигитални подаци човечанства, створени за годину дана” (Цветкова, 2022: 342). А свака наша ћелија садржи ДНК. Дужина исправљених ланаца ДНК једног човјека била би дуга онолико колико је растојање од Сунца до Плутона и назад – 17 пута. Али ДНК заузима само мали дио укупне суве ћелијске масе, од 0,25% до 1%. Много је варијабилно да би се са сигурношћу могло рећи колика је укупна маса човјековог ДНК у организму (према неким прорачунима око 28 грама за млађег човјека од 65 килограма) (Piovesan, A. et al., 2019). Ми ове податке наводимо само илустративно како бисмо показали колики потенцијал за похрањивање података се налази у сваком од нас. У свакој нашој ћелији која прича причу о нашем поријеклу. Нећемо се овом приликом упуштати у тумачење имплицитних значења ових чињеница³, само ћемо констатовати да је веза између човјека и књиге изузетно јака. Напоменућемо овдје да термин „књига” користимо у значењу које му даје Милена Цветкова (Шмуља, 2023). Од првог тренутка кад су човјек и књига почели да постоје у истој временској равни књига је постала нешто што човјеку треба, нешто што воли, према чему гаји страст. А од оног тренутка кад је књига добила облик на који сви помислимо кад изговоримо ту ријеч – онда је поменута наклоност претворена и у својину коју треба заштитити.

ЗАШТИТА КЊИГЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Цјелокупна органска (и неорганска) материја, све што је од ње саздано, па и књига, има свој вијек трајања, и одбројавање почиње већ у тренутку њеног настанка. Од најстаријих времена библиофили су

³ Есхатологији књиге, тј. есхатолошкој као примарној функцији књиге посветићемо пажњу у другом раду.

покушали да заштите предмет своје страсти и књиге учине трајнијим. Најстарије записе о томе налазимо већ код Витрувија [Marcus Viruvius Pollio], а Гаetano Волпи [Gaetano Volpi] пише приручник насловљен *Разна корисна уџиштва неопходна љубитељима добрих књиџа, изложена абџедним редом*. Људи су се довијали на разне начине како би контролисали оштећења која на књигама неминовно настају. У манастирским библиотекама чак и слагањем књига у гомиле у чијим средиштима би биле највредније књиге, а на периферији, као мишевима понуђен оброк, оне мање вриједне. Многобројни записи који су на старим књигама остали оправдавају увођење анатеме међу средства превентивне техничке заштите. И данас, вијековима, десетинама вијекова, касније, библиотекар у Републици Српској као на најпоузданије средство за заштиту књиге које има на располагању може да рачуна на молитву! „Молим те, Боже, да не пада киша и да се у магацину канализација не излије – опет!”

Писали смо о заштити писане баштине у неколико наврата у посљедњих десетак година. О задацима и одговорностима које су пред библиотекама у просецима категоризације легата као (потенцијалних) културних добара (Шмуља, 2013: 52–61) и о конкретним мјерама заштите; затим о превентивној заштити као одговорном приступу очувању културних добара, укључујући: правно-административне и техничке мјере (амбијенталне услове и патологију књиге), оштећења која проистичу из саме конституције књиге (неутрализацију), рестаурацију и конзервацију – (појам, циљ и поступак) и реформирање као начин превентивне заштите (Шмуља, 2015: 563–590). Указали смо и на неопходност измјене програма на основу којих библиотекар стичу академска и стручна знања и звања (Шмуља, 2023). UNESCO је у сарадњи са међународним библиотечким и архивским организацијама у два наврата спровео истраживање које показује да су преовлађујући узроци оштећења, не рачунајући ратна разарања: ватра (случајна и намјерна), вода (споља и изнутра), земљотрес, грађански немири, бактерије, инсекти и глодари, плијесан и влажност, лош смјештај, немарност, непримјењивање или неодговарајућа примјена рестаурације, уништење по налогу власти или неовлашћено уништење.

Када се анализирају ови узроци и њихов редослед, види се да иза свега стоји човек: онај коме културна добра служе и коме су поверена на чување,

каже Радосављевићева и закључује „да је грађа у сваком тренутку двојачко угрожена: од природног старења и *непримјереног постојања*”

(Радосављевић и Петровић, 2000: 114). Дакле, поред свих наведених опасности које пријете писаној баштини, човјек, исти онај који се труди продужити вијек трајања књиге, својим немарним или неодговорним, и, што је још најгоре, смишљеним поступцима, представља највећу опасност за очување писане баштине човјечанства. Управо то, непримјерено поступање, односно немар и ненаучљивост на сопственим грешкама, инспирација су нам да се овом темом позабавимо опет.

Ако кажемо да се у посљедњој деценији није промијенило ништа, то неће бити тачно, јер су усвојени нови закони и подзаконска акта која регулишу ову област. Али суштински је све исто јер исти је сваки закон који не поштујемо, ма колико се разликовали чланови старог од чланова новог акта! Као и уопште у животу и у области заштите књиге важи правило да знати и чинити није исто. *Мешогско ујућство за чување и заштитиу библиотечко-информационе грађе и извора* изричито каже нпр. „водоводне, канализационе и инсталације централног гријања у библиотеци редовно се одржавају”, „депои односно магацинске просторије обезбјеђују се од продирања подземних вода и у њима се не изводе инсталације” па чак и то „ако се зграда библиотеке налази на терену подложном поплавама, библиотечка грађа се не смије чувати у сутеренским просторијама” (чл. 37–39) – а и даље свака јача киша из библиотечких подрума однесе своје жртве у виду књига-утопљеника.

Очигледно је проблем одозго, у примјени закона и управљању – и јасно је да то не може бити тема овог рада. Тема овог рада је указивање на неопходност обуке библиотечког кадра за рад с књигом, како би се питању заштите књиге могло приступити одоздо. Треба имати у виду да посљедње генерације школованих књижничара, образованих, обучених и васпитаних да за књигу маре, одлазе у пензију ових година. И да кадар који остаје, од оних најмање до оних највише образованих, нема готово никаквих додирних тачака са овом проблематиком. Када се томе дода чињеница да у 51 народној библиотеци у Републици Српској не ради ниједан конзерватор⁴, чак ниједан књиговезац тренутно⁵ постаје јасно да је једини излаз у измјени програма за полагање стручног испита у библиотечко-информационој дјелатности. Предочићемо законску регулативу у области заштите књиге и

⁴ Према подацима из статистичких извјештаја које библиотеке годишње достављају Матичној служби НУБРС.

⁵ Два имају рјешења на та радна мјеста – али онај у НУБРС нема више опрему за рад; онај у Матичној библиотеци у Источном Сарајеву има али тек треба на изучи занат.

врсте стручних послова у библиотекарству и на примјеру систематизације и организације послова у НУБРС као у централој установи заштите показати шта конкретно се очекује од једног библиотекара. Важећи програм за полагање стручног испита, који не нуди ништа из ове области, сам по себи је доказ у прилог нашој идеји о неопходности доношења сврсисходног програма стручног испита који би, поред тога што би пратио законску регулативу у Републици Српској, пратио и науку о књизи – парадигматски, теоријски и термилошки. Стога ћемо понудити концепт програма овог предмета који би кандидатима пружио основне информације о књизи и основна знања која се од њих очекују у раду с књигом. Који би их, у најкраћем, научио шта је књига, како се чува и рукује њоме.

Документи из домена заштите књиге

Закон о библиотечко-информационој дјелатности⁶ каже да „стара и ријетка библиотечка грађа [...] ужива посебну заштиту” (чл. 4, ст. 1), да је за њу „потребно обезбиједити објекте, стручно руковођење...” (чл. 4, ст. 2), и будући да библиотечко-информациона дјелатност обухвата и чување и заштиту (чл. 6, ст. 3) да се „библиотечка грађа не смије оштетити” (чл. 12, ст. 1). Због тога су библиотеке „дужне да предузимају мјере заштите и чувања библиотечке грађе утврђене међународним правилима и овим законом”⁷ (чл. 12, ст. 2). То подразумева да се библиотечка грађа

чува у просторијама или на адекватним носиоцима информација, у којима су на одговарајући начин заштићени од пожара, влаге, физичких, биолошких, хемијских и других узрочника који би могли довести до њиховог оштећења, уништења, злоупотребе или неовлашћене измјене (чл. 13, ст. 1).

⁶ Симптоматично је то што се у овом закону „књига” помиње само у два члана чл. 4, ст. 3 и чл. 9 ст. 1. Према оној латинској изреци *Omen est nomen* – могло би се помислити да у савременом библиотекарству нема много мјеста за књигу. Што у крајњем случају, уважавајући увођење нове терминологије и замјене термина „књига” термином „библиотечко-информациона грађа и извори” али узимајући у обзир и однос према књизи (и уопште и као предмету), и не би био погрешан закључак.

⁷ Закон прописује чак и то ако не спроводе „мјере заштите и чувања библиотечке грађе прописане чл. 12. ст. 2. и 3. и чланом 13 овог закона”, (ст. 1) „новчаном казном од 2.000 КМ до 6.000 КМ казниће се за прекршај библиотека или правно лице у оквиру кога је организована библиотека” (чл. 75, ст. 1) и „од 1.000 КМ до 3.000 КМ [...] одговорно лице у библиотеци” (ст. 2).

Дакле, међу неопходним условима за обављање библиотечно-информационе дјелатности према чл. 23, ст. 1, простор је на првом мјесту: за смјештај, чување, обраду (ст. 2). Закон прописује тако. А у пракси, највећи проблем, са аспекта здравља књиге, су управо неодговарајуће просторије за смјештај и чување. Не само због недостатка опреме за стварање амбијенталних услова које прописују стандарди, па ни (не)исправности инсталација, него највише због конститутивних одлика или неуслова, назовимо их тако, који произлазе из саме грађевине и који се одавно појављују у литератури под термином „синдром болесних зграда” (Sick building syndrome – SBS) (Билбија, 2015: 156).

Даље, у остваривању општег интереса, основни задаци НУБРС су према чл. 48 сљедећи: прикупљање, обрада, чување библиотечке грађе РС (ст. 1), пријем, обрада, заштита, чување сваке публикације (ст. 4), одржавање и заштита специјалних збирки, библиотека-легата и спомен-библиотека (ст. 9) и обављање дјелатности заштите старе и ријетке библиотечке грађе која има својство културног добра⁸ (ст. 16).

Статут Јавне установе Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске, од 21. 12. 2021. каже да Библиотека

обавља послове из области библиотечно-информационе дјелатности и дјелатности заштите покретних културних добара, које се односе на старе и ријетке књиге и библиотечку грађу која има својство архивске грађе од општег интереса (чл. 3. ст. 2).

Напоредно постављање ове двије дјелатности, навело би на помисао да се у НУБРС води брига о књизи као културном добру. И према Правилнику о систематизацији, у дијелу VI, Послови и радни задаци у организационим јединицама, то је постављено као први задатак националног сектора. Чл. 30. (1) каже:

Сектор националне јединице обавља: националну функцију у оквиру дјелатности заштите посебних врста грађе као културних добара (рукописне грађе, старе и ријетке књиге, легата, библиотека цјелина) [...].

⁸ С обзиром на то да регистри не постоје не треба посебно наглашавати да грађе са овим статусом у РС готово и да нема. На том пољу искорак је направила једино Народна библиотека Добој са својим колекцијама.

Нарочито би се то помислило ако се консултује и чл. 21 Статута који започиње дефинисањем послова чувања, представљања, коришћења и обезбјеђивања приступа „збирци библиотечке грађе Републике”⁹ (ст. 1), затим обавезног примјерка (ст. 4, ст. 20) и специјалних збирки, библиотека-легата и спомен-библиотека (ст. 9, ст. 23). Обављању дјелатности „заштите старе и ријетке библиотечке грађе која има својство културног добра” (ст. 17) у Статуту је посвећено више пажње. Од предлагања „надлежним органима проглашавање старе и ријетке библиотечке грађе културним добрима од изузетног значаја” (ст. 18), „очувања старих и ријетких књига [...] у иностранству” (ст. 22) и доношења „стручних упутстава о условима и начину чувања, коришћења и одржавања одговарајуће врсте покретних културних добара”¹⁰ (ст. 24), до вођења „регистара и Централног регистра културних добара” (ст. 25).¹¹

Правилник о начину и поступку заштите библиотечко-информационе грађе прописује мјере¹² „које су библиотеке дужне да предузимају” (чл. 2, став 1) и којима се обезбјеђују

одговарајући услови за чување и заштиту библиотечке грађе од штетног дјеловања температуре, влаге, свјетлости, прашине, пожара, хемијских, микробиолошких, физичких и других оштећења (чл. 2, ст. 2).

Чл. 3. ст. 1 каже да просторије треба да „имају одговарајућу вентилацију, освјетљење и гријање, исправне инсталације и заштиту од штетног утицаја сунчеве енергије”, и ст. 2 посебно – да су заштићене од пожара; чл. 4 бави се параметрима влажности и температуре, који треба да се мјере најмање два пута седмично (ст. 2) и о чему треба да се чувају подаци (ст. 3); чл. 5. прописује заштиту од свјетлости у виду мат-стакла (ст. 1) и завјесе и ролетне на прозорима (ст. 2); чл. 6 и 7 баве се патологијом књиге – па 6 прописује прегледање грађе „сваких шест мјесеци ради утврђивања да ли је механички оштећена или захваћена хемијским или микробиолошким процесом” (ст. 1), да се

⁹ На шта год да се односи овако неспретан израз.

¹⁰ „Библиотека утврђује и прописује методе заштите, чувања и коришћења библиотечке грађе која се чува у другим библиотекама у Републици”.

¹¹ Од четири наведена задатка испуњен је само онај прописан ставом 24.

¹² Методским упутством за чување и заштиту библиотечко-информационе грађе и извора, насталим на основу овог правилника те мјере су детаљније прецизиране на основу потреба које намеће искуство, па се у њему у више чланова помињу нпр. и подземне воде.

ти подаци констатују записнички (ст. 2) и да се оштећена грађа издваја (ст. 3) а 7 да се „по потреби врши дезинфекција, дезинсекција и дератизација”; чл. 8. се бави просторијама у којима се чува библиотечка грађа, у којима „није дозвољено пушење” (ст. 1), које се „редовно чисте и одржавају” (ст. 2) и који поред тога прописује и да се „библиотечка грађа свака три мјесеца чисти се од прашине” (ст. 3); чл. 9 прописује одговарајуће полице, 10 корице неувезане грађе а 13 се бави коришћењем грађе – и каже „не може се за потребе корисника снимати и копирати” (ст. 1) него „за коришћење се израђује микрофилмска или дигитална копија” (ст. 2).

Са аспекта стварног стања на терену – ово дјелује утопијски. Почевши од просторија у којима се чува библиотечка грађа које не да испуњавају услове из чл. 3, него неријетко немају ни исправне инсталације, преко микроклиматских услова, који нити се прате нити се имају чиме вјештачки створити и одржавати, до патолошких, који се не констатују и не лијече. Што, наравно, није ствар ни правилника ни законодавца. Они треба да јасно и у складу са међународним стандардима формулишу прописе. Додуше, чл. 13 који се бави најконтраверзнијим питањем библиотечке струке – односом чувања и заштите¹³ је морао бити смисленије формулисан. Овако су у колизији први и други став – како се за коришћење израђује копија ако се не може за потребе корисника снимати и копирати?

Да би се мјере заштите могле спроводити, поред прописа и опреме, неопходно је имати кадар обучен за те послове. Правилник о врсти стручних послова у библиотечко-информационој дјелатности каже да су стручни послови у библиотечко-информационој дјелатности „послови: библиотекара, библиографа, археографа, информатора, документалисте, конзерватора, вишег књижничара, књижничара и књиговесца” (чл. 2).

¹³ Задатак установа заштите који се односи на прикупљање и чување баштинске грађе, у колизији је са њиховом сврхом – тј. давањем те грађе на коришћење (Радосављевић и Петровић, 2000: 149). Појам чувања неодојив је појма употребе јер културно добро које је повучено из употребе престаје то да буде. Како каже Ђардуло, најбољи конзерватор би онда био онај који би се, пошто је закључао своје драгоцености у сеф, бринуо једино о томе да љубомерно чува кључеве. Што практично значи – уколико се дословно држимо слова закона и правилника онда грађу коју чувамо нико никад неће моћи да користи. Што неминовно намеће питање: „Зашто је онда чувамо?”. Ђардуло [Giardullo] сматра да би у том смислу термин „куратор” био прикладнији од термина „конзерватор” (2005: 15) а управо у тој разлици у значењу и лежи исправан и сврсисходан однос према књизи као културном добру.

Будући да се конзерватор и књиговезац баве искључиво здрављем књиге, и будући да таквог профила у библиотекама, као што смо већ рекли, немамо, њихове послове нећемо наводити. Стручни послови библиотекара су према чл. 3, између осталог, „предлагање конзерваторско-рестаураторских поступака и поступака реформативирања” (ст. 22), „организовање смјештаја и чување фондова, спровођење пријема и смјештај библиотечке грађе” (ст. 43) и „преглед смјештених публикација и издавање публикација којима је потребна превентивна¹⁴ техничка заштита” (ст. 44); у послове археографа према чл. 5, спада и „припрема библиотечке грађе за конзервацију” (ст. 10), а у послове вишег књижничара (чл. 8) „спровођење мјера одговарајуће заштите фондова” и „учешће у пословима дигитализације библиотечке грађе” (ст. 5). Симптоматично је да се ниједан једини од послова бриге о књизи и њене заштите не налази у опису стручних послова књижничара (чл. 9)!

Према Правилнику о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у ЈУ НУБРС, као централној установи заштите, у различитим комбинацијама се (самостални) књижничар – налази на пословима набавке, обраде, смјештаја, паковања и дистрибуције библиотечке грађе, давања информација о фонду, на пословима архивског примјерка, обавезног примјерка и размјене или на пословима надзорника смјештаја, његовања, заштите фонда. У опису послова стоји: стара се о смјештају, његовању и заштити фонда Библиотеке (није прецизирано како); утврђује физичку исправност враћених публикација; води евиденцију о оштећеним публикацијама; обавља расхоровање публикација; спрема публикације за повез; води евиденцију и прегледа публикације примљених са повеза. Акцент је дакле на публикацијама оштећеним од коришћења.

Само неколико библиотекара¹⁵ (виших, савјетника) у опису посла има задужења да: редовно прегледа и врши контролу физичког стања фонда, покреће иницијативу за превентивну физичку и техничку заштиту или конзерваторско-рестаураторску заштиту фонда и предлаже приоритете у конзервацији. Овдје се мора поставити пи-

¹⁴ Свим публикацијама је потребна превентивна техничка заштита. Издавају се публикације чије стање захтијева куративне мјере тј. лијечење. И овдје је погрешна терминологија симптоматична.

¹⁵ У археографском, завичајном и позајмном одјељењу.

тање о томе шта један библиотекар¹⁶ о томе може да зна. На основу важећих програма не много. У оквиру предмета Основи библиотекарства који се полаже на стручном испиту у библиотечко-информационој дјелатности само једно од 42 питања¹⁷ гласи „Заштита библиотечко-информационе грађе, врсте заштите, конзервација и рестаурација”. У осталим предметима нема материје с том тематиком. Ако се то и успије поменути у овако конципираном начину предавања (у 90 минута инструктивног семинара), а не успије, то не излази из оквира дефинисања неколико основних појмова – превентивна, техничка заштита, рестаурација и конзервација. Да би могао да одговори на задужења из описа свог посла, конкретно оне набројане на почетку овог пасуса, један библиотекар требао да би да зна више о материјалним својствима библиотечке грађе и врстама оштећења; да разликује тренутна од акумулационих оштећења, реверзибилна од иреверзибилних, инфективна од неинфективних, она која су опасна за друге књиге и она која су опасна за људе; затим да разликује међусобно физичка, хемијска и биолошка оштећења грађе; и напосљетку да добро познаје превентивне мјере заштите и да буде у стању да контролише амбијенталне услове – и што се тиче познавања вриједности и што се тиче руковања опремом за одржавање тих услова. Неопходно је такође и да буде активно упознат са планом за ванредне ситуације и процесом упућивања оштећених књига на рестаурацију и конзервацију.¹⁸

¹⁶ И послјије редовног школовања (читај факултета на државном универзитету) у тој струци а камоли послјије трогодишњег студија на приватном факултету из било које области.

¹⁷ Од којих је већина обимног садржаја и прилично разуђена.

¹⁸ НУБРС као централна установа заштите нема лабораторију за рестаурацију и конзервацију. Те услуге су, према Споразуму о посебним везама, за њу обављане у Народној библиотеци Србије. То се, наравно, односи само на највредније примјерке из Збирке старе и ријетке књиге НУБРС. Нису на ред дошли још ни примјерци из легата ни завичајног одјељења. А када се постави питање шта са свим осталим књигама из ове и свих осталих библиотека из РС, постане јасно да ово није и не може бити рјешење. Једина разлика у капацитетима за ове послове у РС, у односу на стање од прије 10 година, је то што Лабораторија конзервације и рестаурације архивске и библиотечке грађе Архива РС сада спроводи све поступке лијечења књиге (детекције и неутрализације, уклањања површинских и везаних нечистоћа, дезинфекције, консолидације папирног носиоца, рестаурације недостајућег дијела јапанским папиром, рестаурације недостајућег дијела методом долијевања папирне пулпе, ретуша, рестаурације увеза и корица књига, израде кутија и

Формално-правни вид заштите културних добара је овим Правилником као одговорност стављен пред Посебне фондове НУБРС. Од осмишљавања и реализације програма заштите културних добара у складу са Законом о старој и ријеткој библиотечној грађи и Законом о културним добрима и организације и спровођења едукативне и стручне помоћи из те области, преко израде критеријума за категоризацију посебних врста грађе (рукописне грађе, старе и ријетке књиге и библиотека цјелина) као културних добара и давања приједлога и образложења за рангирање сваке јединице као културног добра до израде, вођења и контроле регистара. У посљедњој деценији (колико је прошло од објављивања текста *Мјере заштитне писане баштине* у којем смо се бавили овом проблематиком) дошло је до измјене закона а затим и усклађивања подзаконских аката у библиотечно-информационој дјелатности и могло би се рећи да питање заштите (књиге као) споменика културе јесте постављено у културној стратегији Републике Српске (Шмуља, 2015, 586–587). Али се никако не би могло рећи да је на то питање адекватно одговорено. Задаци наведени на почетку овог пасуса, још увијек су мртво слово на папиру. Програм није ни осмишљен, а камоли реализован; ни за сопствене фондове, да не говоримо о едукацији других. Никакви прецизни критеријуми за категоризацију нису урађени, регистри и даље не постоје. У погл. 3 у поменутом раду, насловљеном *Заштитна писане баштине у Републици Српској*, говоримо о јасној израженој културној стратегији „у којој треба да буду наведени конкретни задаци, за сваку установу и одјељење појединачно и прецизни рокови за њихово остварење” (2015: 586). Инсистирамо на роковима јер је вријеме кључни чинилац у заштити ове грађе, будући да су оштећења кумулативна, а процеси природног старења удружени с непажљивим руковањем могу драстично да утичу на рок трајања ове грађе. А „док се издвоје и поправе приоритети, ту се прије свега мисли на рукописну и стару штампану књигу, проћи ће више времена него што је остало издањима штампаним на јако киселом папиру који је већ у посљедњим фазама киселе разградње” (Шмуља, 2015: 586). Нажалост, испоставило се да тај процес, „који прије заштите подразумијева препознавање и категоризацију баштинске грађе” и у којем „библиотеке

мапа за похрану и савјетовања за сигурно руковање, излагање и депоновање). Како се наводи на званичном сајту Архива лабораторија је опремљена алатима и материјалима потребним за конзервацију и рестаурацију појединачних докумената, али и географских карата, грађевинских нацрта, штампаних књига, рукописа, фотографија, плаката и слично (*Архив Републике Српске*, Рестаурација и конзервација, интернет).

имају значајну улогу” пред библиотеке поставља озбиљне задатке и велику одговорност (Шмуља, 2013: 60) – којима нису дорасле.

Руковање књигом

Заштита и чување подразумева неминовно и руковање књигом, а тога се не дотичу, како закон и правилници, тако ни методска упутства, стога сматрамо да томе треба посветити посебну пажњу. Колико год дјеловало непотребно инсистирати на томе (јер руковање књигом се углавном ослања на здрав разум), исправни поступци нису увијек очигледни. Будући да већина оштећења на књигама настаје, ако се изузму катастрофе, због неправилног руковања њима – имамо довољно оправдање да томе посветимо више простора. Како што већ рекосмо, искуство показује да знати и чинити није исто и императив је подизање свијести о неопходности правилног поступања у раду с књигом (и осталом библиотечком грађом). Централни институт за конзервацију у Београду је 2014. године објавио стручна упутства за руковање музејским предметима¹⁹ према типологији: папир, фотографски материјал, књиге, природњачке збирке (Živković, 2014, 25–40) и који који је у потпуности референтан за употребу у библиотекама. Не само због тога што се бави и књигом, него и због тога што библиотечке збирке, нарочито завичајне и приватне колекције (у виду легата и/или библиотека цјелина) врло често садрже грађу која је по својим својствима „некњижна” и која захтијева музеолошки или архивски приступ како приликом обраде тако и приликом руковања, чувања и заштите. У приручнику се постављају неопходна питања (шта све подразумева руковање предметима?, зашто су упутства неопходна?, коме су намијењена?, који су ризици приликом руковања? и шта је најважније?) и дају се концизни одговори на њих: сваки физички контакт са предметом представља руковање, најризицијна ситуација је премјештање предмета „јер је он тада двоструко угрожен – руковањем и променом места на коме се налази” а упутства обухватају

опрему и основне мере које се примењују приликом руковања како би се оштећења предмета свела на минимум (ломови, цепање, трагови прстију итд.), **узимајући у обзир и безбедност особе која рукује предметима.**²⁰

¹⁹ Приручник се дословно тако и зове. *Стручна упутства за руковање музејским предметима.*

²⁰ Ауторово наглашавање.

и намијењена су „свим лицима (...) која долазе у физички контакт са збирком (Živković, 2014, 6). Приликом тога најважније је планирање јер „прецизан план²¹ омогућава да се ризици сведу на минимум” (Živković, 2014, 7).

Прије руковања предметом, неопходно је:

- планирати руту мимо гужви (па и радног времена уколико се креће кроз простор којим се служе или у којем бораве или пролазе корисници) и мимо уских пролаза, обезбиједити отворена врата, ослободити простор од препрека – каблови, апарати за гашење пожара... и опрему за руковање поставити у близини предмета, не обрнуто;

- обезбиједити стабилну, чврсту, чисту и суву подлогу за спуштање;

- заштитити предмет од климатских промјена (ако разлика прелази 20% релативне влажности и температура 5° С консултовати конзерватора) и настојати да простор у који се уноси буде удаљен од врата и прозора, опреме за вентилацију, гријних тијела, дневне свјетлости или флуоресцентног освјетљења без филтера;

- користити заштитну опрему (латекс рукавице за једнократну употребу или памучне рукавице, мантил, заштитне наочаре и заштитну маску за прашину); ослободити одјећу и мантил од свега што може оштетити предмет (дугмад, накит, сат и све што би могло да се закачи), водити рачуна о томе да обућа не смије бити клизава.

Приликом руковања:

- избјегавати директну манипулацију осјетљивим предметима, ако су у кутији заједно одвојити их амбалажом и водити рачуна да не прелази ивице кутије²²;

²¹ План мора бити реалан. Мора се планирати довољно времена за сваки посао, како се не би радило под притиском јер то знатно смањује концентрацију и повећава могућност грешке.

²² Опрема која се користи за преношење треба да је квалитетна, у добром стању, безбједна за људе и предмете и стабилна и лака за употребу. Пожељно је да колица имају гумене тачкове који амортизују вибрације и заштитну оградицу која спречава спадање предмета. У случају да ограде нема, већ да су само ивице лагано издигнуте, не слагати предмете преко ивица! Мердевине треба да су прилагођене висини са које се нешто дохвати, да се не мора прихватати за ниже полице да би се дохватиле више. Посебно треба обратити пажњу када се са предметом у рукама користе мердевине, будући да је тешко сачувати равнотежу.

- не преносити предмете различитих врста, димензија и материјала наслангане једне преко других;
- не вући и не гурати предмете по површини;
- потражити помоћ приликом руковања тешким предметима.

Овој посљедњој тачки посвећено је нешто више простора у приручнику – с разлогом. Искуство казује да кадар који манипулише тешким предметима ради само кратко, будући да се исповређује и буде премјештен на друге послове у складу са (новим) здравственим стањем и њиме условљеним радним способностима. Стога је неопходна обавезујућа обука свог не само техничког особља која би се спроводила редовно и континуирано. Прије тога неопходно је да се тој материји посвети пажња и у програмима за професионално и стручно усавршавање и да се кадар образује и васпита тако да сматра да је то битно. Да је једнако битно здравље књиге и здравље онога који с књигама ради. Визуелно представљена и видно истакнута упутства за руковање на свим мјестима на којима је рад с тешким предметима саставни дио свакодневних активности (просторијама за истовар и утовар, за паковање и отпакивање, у депоима, магацинима...) значајно доприносе подизању свијести о томе, и уједно служе као свакодневни подсјетник.

Та постер-упутства треба да упозоравају на сљедеће:

- при подизању терета с пода, не савијати леђа већ се спустити савијајући кољена;
- приликом узимања терета који се налази на већој висини, не подизати руке изнад рамена, већ их држати у висини торза – користити мердевине или стабилну подлогу за пењање – подигнуте руке убрзавају срчани ритам што утиче на прецизност покрета и може да изазове несрећу;
- предмет носити што ближе тијелу²³, савијених руку, усправљених леђа – са карлицом и раменима у истој равни јер пружање руку убрзава срчани рад и повећава мишићни напор на нивоу рамена и врата, што смањује прецизност покрета;
- терет прихватити длановима без мијењања положаја руку приликом премјештања, не држати врховима прстију);
- користити одговарајућу опрему за манипулацију (тешким) предметима.

²³ Зато је важно носити мантил, јер одмичемо терет од себе да се не испрљамо.

Често су дио библиотечких збирки предмети од папира у виду архивског и историјског материјала, рукописа, графика, цртежа, штампаних ствари, мапа, архитектонске документације или фотографија који су веома осјетљиви. Да би се оштећења свела на минимум неопходно је:

- ограничити учесталост руковања и број људи који рукују овим предметима; кустос задужен за збирку којој предмет припада треба да надгледа особље које њиме рукује а за истраживачки рад треба користити факсимиле;

- не одмотавати исушене или осјетљиве уролане папирне предмете (велике одмотавати постепено); третирали их као тродимензионалне – преносити их у кутијама, не испод руке;

- никад не стављати графике, цртеже, и документа на гомилу (да би се нпр. изравнали крајеви) и не извлачити лист из гомиле, већ прво подигнути све листове изнад;

- графику или цртеж у паспартуу држати равно, објема рукама, лицем окренутим према горе, и никада не дирати графику директно;

- цртеже који су бојени или осјетљиви (пастел, угаљ, цртеж кредом, илуминација) никад лицем не стављати на радну површину и не додиривати сликану површину;

- смањити директно руковање фотографијама користећи неутралну подлогу – руковати њоме не предметом; негативе, фотографије на папиру, фотографске плоче ставити у заштитне фолије; предмете који се често излажу и веће од 20 x 25 цм ставити у паспарту; ограничити што је више могуће вријеме употребе оригиналних слајдова, поготово држање на освијетљеним столовима;

- користити памучне или нитрилне рукавице а када је нитратни филм оштећен неопренске, и не радити више од три сата са материјалом (када је више филмова носити и заштитну маску).

У раду с књигом неопходно је:

- носити рукавице за осјетљиве повезе или стара дјела;

- приликом узимања књиге са полице помјерити мало књиге са стране, прихватити књигу чврсто за средину хрбата и подићи је – не вући је по полици;

- не остављати их отворене;

- премјештати их на колицима (са оградом) и не слагати осјетљиве повезе једне преко других;

- старе и ријетке књиге (али и све вриједне и осјетљиве) премјештати у кутијама или ковертама.

Напоследку, поновићемо ријечи аутора овог приручника, да приликом руковања „предмет треба да буде лако доступан и манипулацију треба свести на минимум”, будући да „погрешан поступак приликом руковања предметом може довести не само до оштећења предмета већ и до повређивања оног ко њиме рукује” (Živković, 2014, 7). Јер, чак и када ти предмети нису (потенцијална) културна добра, здравље књиге и онога ко њоме рукује су битни.

ПРОГРАМ СТРУЧНОГ ИСПИТА У БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНОЈ ДЈЕЛАТНОСТИ

Према Правилнику о плану и програму полагања стручних испита радника запослених у библиотечко-информационој дјелатности, књига се проучава²⁴ у оквиру предмета „Основи историје писма, књиге и библиотека”. Доносимо програм у цјелини.

ОСНОВИ ИСТОРИЈЕ ПИСМА, КЊИГЕ И БИБЛИОТЕКА

Писмо.

Дефиниција, постанак, развој, врсте и значај; Претече писма (мнемотехничка средства); Развојне етапе писма (сликовно, појмовно, слоговно, фонетско); Материјали за писање; Прибор за писање; Глинене таблице; Воштане таблице; Папирус као материјал за писање; Пергамент; Хартија; Палеографија; Филигранологија; Писма старог вијека (клинасто писмо, хијероглифи); Грчко писмо; Латиница (постанак и развој; врсте латиничног писма); Латиница код Јужних Словена; Почети словенске писмености (Црноризац Храбар); Ћирило и Методије; Глагољица (постанак, типови глагољице, споменици); Ћирилица (постанак, типови ћирилице, споменици); Почети српске књижевности; Вук Стефановић Караџић; Вукова реформа; Сава Мркаљ; Специјална писма; Типографска писма; Калиграфија.

Књига.

Дефиниција, постанак, развој, врсте и значај; Етапе у развоју књиге; Ротулус; Кодекс; Рукописна књига; Илуминације; Иницијали; Скрипторијум; Проналазак штампе покретним словима (Јохан Гутенберг); Штампана књига; Инкунабуле; Књижарство; Традиција српских рукописних књига, србуље; Свети Сава; Мирослављево јеванђеље; Штампарија Ђурђа

²⁴ Ово је много претенциозно и прилично нетачно – тачније би било рећи да основне појмове о књизи кандидати могу да добију у оквиру предмета.

Црнојевића на Цетињу; Штампачке српских књига у Венецији; Горажданска штампарија; Манастирске штампарије; Српске инкунабуле; Српско штампарство у XVIII и XIX вијеку; Први српски часописи и новине (З. Орфелин, Х. Жефаровић, Д. Давидовић); Летопис Матице српске; Доситеј Обрадовић; Штампарска и издавачка дјелатност у Босни и Херцеговини; Српски часописи у Босни и Херцеговини, крај XIX и почетак XX вијека.

Библиотеке.

Дефиниција, постанак, развој, врсте и значај; Библиотеке старог вијека – Асурбанипалова библиотека; Александријска библиотека; Пергамска библиотека; Римске библиотеке; Дворске, јавне и универзитетске библиотеке у средњем вијеку; Хуманистичке библиотеке; Историја српског библиотекарства; Библиотека Манастира Хиландара; Читалишта у Србији у XIX вијеку; Библиотека Српске патријаршије; Народна библиотека Србије; Библиотека Матице српске; Библиотека Српске академије наука и уметности; Народна и универзитетска библиотека „Светозар Марковић”; Национална библиотека Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”; Српска централна библиотека „Просвјета” у Сарајеву; Фрањевачке библиотеке у Босни и Херцеговини; Национална и универзитетска библиотека Босне и Херцеговине; Народна и универзитетска библиотека Републике Српске; Библиотека за слијепа и слабовида лица Републике Српске; Национална библиотека Француске; Библиотека Британског музеја; Конгресна библиотека у Вашингтону; Руска државна библиотека у Москви; Дигиталне библиотеке; IFLA; CENL (Правилник, 2017/66).

Програм је потпуно исти за кандидате са средњом, вишом и високом стручном спремом.²⁵ И, као што се види, у питању је историја. А није потребно наглашавати да такав приступ не нуди оперативна (читај корисна) знања кандидатима. И то не би био ни упола тако велик проблем да таква знања кандидати могу стећи негдје другдје прије доласка на стручни испит. Али програм је исти на свим нивоима – у сва три циклуса студија – првом (на библиотечко-информационим студијама), другом и трећем (за све хуманистичке науке).

²⁵ Види Прилог 1, Програм полагања стручног испита за кандидате са стеченим високим образовањем и кандидате са стеченим вишим образовањем, VII. Основи историје писма, књиге и библиотека (стр. 7) и Прилог 2. Програм полагања стручног испита за кандидате са средњом стручном спремом, VII. Основи историје писма, књиге и библиотека (стр. 9).

Зато би заиста било крајње вријеме да се изађе испод скута културне историје и приступа, и, још више, садржаја који она намеће и који деценијама уназад доминирају програмима. Ажуран програм стручног испита у библиотечко-информационој дјелатности мора бити сврсисходан и мора испратити науку – парадигматски, теоријски и термилошки. При чему се први императив, императив сврсисходности односи на усклађивање знања и вјештина које се полагањем тог испита стичу са радним задацима који се очекују. Други се односи на проучавање књиге на линији историја као парадигма – парадигма као наратив – историја као наратив, увођење теорије о књизи као медију и замјену старе терминологије новом.

Тај програм би, графички саображен важећем, изгледао овако:

ОСНОВИ ИСТОРИЈЕ, ТЕОРИЈЕ И ЗАШТИТЕ КЊИГЕ

Историја.

Парадигме проучавања књиге (историја као парадигма – парадигма као наратив = историја као наратив), out of place artefacts; Пред-Гутенбергова књига; Књига у старом вијеку; Књига у средњем вијеку; Јохан Гутенберг – штампање покретним словима; Књига XV вијека – инкунабуле; Штампарија Ђурђа Црнојевића (српске инкунабуле); Књига XVI вијека; Штампарија Божидара Љубавића Горажданина; Штампарија Божидара Вуковића и српско штампарство у Венецији; Манастирске штампарије (Рујан, Милешева, Мршина црква); Књига XVII вијека; Књига XVIII вијека; Књига XIX вијека; Књига XX вијека; Књига XXI вијека (електронска, дигитална, нано, геномска, днк-књига).

Теорија.

Приступ проучавању књиге – академско (археографија, палеографија, библиографија, библиологија, библиотекарство – наука о књизи) и практично (библиотекарство, књижничарство и књижарство) познавање књиге; Књига као медиј; Књига као роба и као артефакт; Тијело књиге – дијелови кодекса; Одлике рукописне књиге; Повез – функција, технологија израде, врсте; Илуминације (иницијал, минијатура, орнамент, заставица, вињета, насловно писмо); Одлике штампане књиге; Процес формирања насловне стране; Графика штампане књиге (илустрација/декорација; фронтиспис, заставица, вињета, ведута, иницијал, монограм, насловно писмо, екслибрис, оквир и окриље).

Заштита.

Материјална својства библиотечке грађе и врсте оштећења (тренутна / акумулациона, реверзибилна / иреверзибилна, инфективна / неинфективна, опасна за друге књиге / опасна за људе); Физичка оштећења грађе (свјетлост, температура, влага, прашина); Хемијска (киселине, алкали, гасови); Биолошка (микроорганизми, инсекти, глодари, човјек); Превентивне мјере заштите; Контрола амбијенталних услова – депои; Опрема; Руковање; План за ванредне ситуације (поплава, пожар); Рестаурација и конзервација.

ЗАКЉУЧАК

Уз све речено, налазимо да је заиста неопходно да се овој материји посвети више пажње у програмима за професионално и стручно усавршавање. Намјера предложеног концепта предмета била би да кандидатима пружи основне информације о књизи, о њеним облицима, технологији израде и стилским одликама најрепрезентативнијих споменика свог времена. И да их поред тога васпита да маре за књигу и обучи их како да књигом рукују како би сачували и здравље књиге и своје сопствено. Историјом писма, укључујући и типографско, и историјом библиотека бавио би се само у функцији конкретних облика књиге или споменика одређеног времена, што би се видјело и из имена предмета који би се промијенио у „Основи историје, теорије и заштите књиге” или само „Основи књиге”²⁶. Овакав концепт понудио би будућим библиотекарима неопходна оперативна знања – она која им заиста могу затребати у раду с књигом.

²⁶ Аналогно осталим називима предмета: Основи библиотекарства, Основи библиографије и Основи библиотечке информатике.

Литература

- Архив Републике Српске. Рестаурација и конзервација. https://arhivrs.org/?page_id=2117 Преузето 19. 8. 2024.
- Билбија, Б. (2015). *Основи библиотекарства*. Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске.
- Закон о библиотечко-информационој дјелатности (2016), *Службени гласник РС*, бр. 44.
- Методско упутство за вођење евиденције старе и ријетке књиге која ужива претходну заштиту, НУБРС, 3. 3. 2021.
- Методско упутство за чување и заштиту библиотечко-информационе грађе и извора, НУБРС, 3. 3. 2021.
- Правилник о врсти стручних послова у библиотечко-информационој дјелатности (2017), *Службени гласник РС*, бр. 21.
- Правилник о начину и поступку заштите библиотечко-информационе грађе (2017), *Службени гласник РС*, бр. 6.
- Правилник о плану и програму полагања стручних испита радника запослених у библиотечко-информационој дјелатности (2017), *Службени гласник РС*, бр. 66.
- Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у јавној установи Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2019.
- Радосављевић, В. и Р. Петровић (2000). *Конзервација и рестаурација архивске и библиотеке грађе и музејских предмета од текстила и коже*. Београд: Архив Србије и др.
- Статут Јавне установе Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске, 16. 2. 2022.
- Стручно упутство о условима и начину чувања, коришћења и одржавања старе и ријетке књиге као покретног културног добра, НУБРС, октобар, 2018.
- Цветкова, М. (2022). *Наука о књизи. I*. Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске.
- Шмуља, В. (2013). Библиотеке цјелине и легати у библиотекама Републике Српске. *Панчевачко чинилиште*, 23, 52–61.
- Шмуља, В. (2015). Мјере заштите писане баштине. *Радови Филозофској факултету*, 17, 563–590. doi: 10.7251/RAD1715563S.
- Шмуља, В. (2023). Omen est nomen или Наука о књизи код Срба. *Радови Филозофској факултету*, 25, 213–232. doi: 10.7251/RFFP2325213S.

- Đardulo, A. (2005). *Zaštita i konzervacija knjiga*. Beograd: Clio, Narodna biblioteka Srbije.
- Živković, V. (2014). *Stručna uputstva za rukovanje muzejskim predmetima*. Beograd: Centralni institut za konzervaciju.
- Piovesan, A., Pelleri, M.C., Antonaros, F., Strippoli P., Caracausi M., & Vitale, L. (2019). On the length, weight and GC content of the human genome. *BMC Research Notes*, 12, 106. doi: 10.1186/s13104-019-4137-z.
- Sanabria, M., Hirsch, J., & Poetsch, A.R. (2023). The human genome's vocabulary as proposed by the DNA language model GROVER. *bioRxiv preprint*. doi: 10.1101/2023.07.19.549677.

Vanja R. Šmulja

ON SOME ISSUES OF BOOK PATHOLOGY

Summary

In this paper we deal with the necessity of training library staff to work with books, so that the issue of book protection can be approached in a bottom-up fashion, since the mere existence of positive legal acts that are not respected in practice does not solve anything. We present the legal regulations in the field of book protection and types of professional work in librarianship and, using the example of the systematisation and organisation of work in the National and University Library of the Republic of Srpska as the central protection institution, we show what is specifically expected of a librarian. In order to be able to respond to the duties of their job description, a librarian would have to know more about the material properties of library material and the type of damage; to differentiate between immediate from accumulative, between reversible from irreversible, between infectious from non-infectious, and between damage that is dangerous to other books from damage that is dangerous to people. Furthermore, they should be able to differentiate between physical, chemical, and biological damage to materials and, finally, that should be well-acquainted with the preventive measures of protection and be able to control the ambient conditions – both in terms of knowing the value of holdings and of handling the equipment to maintain those conditions. It is also necessary that a librarian should be actively engaged with the plan for emergency situations and with the process of dispatching damaged books for restoration and conservation purposes. In addition, they should be educated and brought up to care about books and to deem the health of books in the same manner as that of the person who handles it. The existing programme for the professional exam in librarianship, which does not offer anything in this field, is in itself the evidence in support of our idea of the necessity of adopting a purposeful professional exam programme that, in addition to abiding by the legal regulations in the Republic of Srpska, would also abide by the laws of book science – paradigmatic, theoretical, and terminological. Therefore, we offer a programme concept for the aforementioned exam that would provide candidates with basic information about the book and with basic knowledge expected of them when working with the book. We believe that it is necessary to pay more attention to this matter in programmes

for educational and professional training, and that it was really high time for this programme to turn loose from the chains of cultural history and its decades-long approach and, in particular, from its content that it imposes on librarianship.

Key words: book pathology, book preservation, book handling, professional examination programme